

Клапків М.С.,

кандидат економічних наук

РОЗВИТОК СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЛЬЩІ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

З-посеред 80-літнього етапу розвитку польської державності чи не найцікавішим і найскладнішим із погляду формування українсько-польських відносин в усіх сферах економічного й політичного життя був так званий міжвоєнний період (1918—1939 роки). Міжвоєнне двадцятиріччя засвідчило, зокрема в царині страхового підприємництва, не лише багато фактів взаємного протистояння, а й плідного співробітництва, корисного для обох народів, передусім для українського.

З перших років після відродження Польщі, до складу якої, крім етнічних польських земель, спочатку внаслідок воєнної інтервенції проти ЗУНР, а пізніше згідно з міжнародними домовленостями було насильно приєднано західноукраїнські землі, активно розпочався процес спольщення страхової справи.

Передусім було проведено жорсткі заходи щодо безпосереднього обмеження діяльності, здійснюваної іноземними страховими компаніями. Відомі українські страхові товариства “Дністер” та “Карпатія” формально не вважалися іноземними, однак і вони відчули упереджене ставлення державної адміністрації. Водночас почала зростати кількість приватних національних страхових товариств — спершу акціонерних, а згодом і взаємного страхування. Так, якщо у 1918 р. їх було 17, то в 1920 р. — 32 (18 акціонерних і 14 взаємних)¹. Крім того, страхування від вогню було найпопулярнішим серед страхових компаній: ліцензіями на його проведення володіло аж 19 закладів². Отже, зростало взаємне суперництво на страховому ринку, втриматися на якому ставало дедалі важче.

Але ще більші випробування чекали на перше українське страхове товариство “Дністер”, як і на інших приватних страховиків, у зв’язку із прийняттям польським урядом нової концепції страхування. Основною ідеєю цієї концепції було законодавче запровадження обов’язкового страхування нерухомості (будівель) від вогню. Як із теоретичного, так і з практичного поглядів було цілком очевидним, що тільки обов’язковість забезпечить масовість страхування, а отже, його повноту, реальність і дешевизну, такі необхідні для дрібних сільських власників.

¹ *Biskupski Ignacy. O ubezpieczeniach. // Poznań. — Fiszler i Majewski. — 1925. — С. 35.*

² *Kozłowski Władysław. Rozwój i stan polskich zakładów ubezpieczeń. // Ekonomist. — Tom 2. — Warszawa. — 1928. — С. 173.*

Слід зазначити, що питання вимушеного страхування у польському суспільстві мало не лише широку економічну основу, а й давню традицію, передусім на західних землях. Саме тому вже на початковому етапі державотворення виникла необхідність одностайного вирішення питання про страхування від вогню на усій території держави. Існувала альтернатива: поширення обов'язкового страхування на південно-східний та східний регіони або заміни його на добровільну форму, йдучи по шляху лібералізації прав власників нерухомості.

У суспільстві почалася публічна дискусія між прихильниками обох напрямків. Про її високий рівень свідчить бодай те, що вже у 1919 р. було видано книгу відомого фахівця у галузі страхування професора Владислава Стшелецького “Держава і страхування”, у якій автор відстоював не лише введення загального страхового захисту на основі примусу, а й державної монополії як гаранта безумовності виконання цього завдання³.

Проектом закону передбачалася повна передача монопольних прав на здійснення операцій з обов'язкового страхування тільки одному страховику — Польській дирекції взаємного страхування (ПДВС). Впровадження у життя такого порядку означало майже цілковиту втрату страхового поля не лише для “Дністра”, а й для цілого ряду інших товариств, які вже діяли на страховому ринку Польщі. Вони почали вперту боротьбу за виживання, яка врешті-решт закінчилася нерівним компромісом. Зміст його полягав у тому, що прийнятий сеймом 23 червня 1921 року закон встановив такий порядок: об'єкти (будівлі), які підлягали обов'язковому страхуванню від вогню, лише на дві третини страхової суми належало застрахувати у ПДВС, на третину розміру страхової суми — у будь-якому іншому страховому закладі за вільним вибором страхувальника⁴.

Встановлення такого співвідношення у розділі страхової відповідальності та страхової премії створювало дуже мало можливостей для “Дністра” й подібних до нього страхових закладів для того, щоб утриматися на польському страховому ринку. Отже, економічно ефективний державний примус до страхування, заклики до якого лунали вже давно, адміністративним шляхом поєднувався із небажаним у господарському житті державним монополізмом, вади якого піддавалися широкій критиці у колах фахівців.

Як не важко зауважити, польський закон про обов'язкове страхування на кілька місяців випередив введення обов'язкового страхування у Радянській Росії Декретом РНК від 6 жовтня 1921 року та трохи згодом у Радянській Україні — Декретом РНК від 26 листопада 1921 року⁵.

³ *Strzelecki Władysław. Państwo a ubezpieczenie.* // Warszawa. — 1919. — С. 51.

⁴ *Sangowski Tadeusz. Rozwój organizacji publicznych zakładów ubezpieczeniowych na ziemiach polskich.* // *Studia ubezpieczeniowe.* — Tom 8. — Warszawa—Poznań. — PWN. — 1985. — С. 191.

⁵ *Воблій К.Г. Основы экономии страхования.* // Киев: Издание Всеукраинского кооперативного страхового союза “Коопстрах”. — 1923. — С. 92.

Обов'язковому страхуванню від вогню підлягали усі житлові й господарські будівлі, за винятком державних, фабричних, тимчасових, а також тих, які вважалися надзвичайно небезпечними для страхування. Власник нерухомості, що підпадала під обов'язкове страхування, міг застрахувати її на повну вартість. Розрахунками страхової оцінки будівель займалися тільки органи ПДВС, чії висококваліфіковані працівники починаючи з 1919 р. застосовували нововведений у страхову практику швидкісний та ефективний метод оцінки, побудований на основі "кубатурних норм", добре відомий і сьогодні нашим страховикам.

Розробка "кубатурних норм" почалася ще у 1917 р. Так, 9 березня 1917 р. замість давніх російських мір були введенні метричні міри. Дещо пізніше цього ж року працівниками тодішнього "Загального закладу взаємного страхування" були опубліковані спеціальні методичні посібники: "Аналіз норм", "Детальні таксаційні норми" та "Вогневі таксаційні (оціночні) норми". Практична придатність цих праць виявилася вже незабаром, коли на території Східних Кресів та у Східній Галичині виникла необхідність оцінки понад десяти мільйонів будівель⁶.

Прийняття закону про обов'язкове страхування та передача повноважень на його ведення органам ПДВС у деяких місцевостях Східної Галичини викликали широку хвилю поліційних акцій, спрямованих проти буденної праці страхових агентів та уповноважених працівників "Дністра". Зокрема, майже два роки (від 19 вересня 1921 р. до 24 травня 1923 р.) тривало листування між дирекцією "Дністра" й тернопільським воеводою з приводу незаконного затримання та арешту поліцією кількох страхових агентів і представника дирекції "Дністра" зі Львова⁷. На прихильне ставлення державної адміністрації до обґрунтованих претензій із цього приводу дирекції "Дністра" годі було сподіватися, бо 25 вересня 1921 р. у Львові членами української підпільної групи був учинений невдалий замах на Юзефа Пілсудського. Безпосереднім виконавцем замаху був 21-річний син директора "Дністра".

Розпорядженням міністра фінансів Польщі від 23 грудня 1921 р. було встановлено, що починаючи з 15 січня 1922 р. Польська дирекція взаємного страхування отримує право на відкриття своїх відділів на території Львівського, Станіславського (тепер Івано-Франківська область) Тернопільського, Волинського та інших новостворених воеводств.

Поступове розгортання діяльності нововідкритими воеводськими відділами майже відразу ж негативно позначилося на інтересах "Дністра". Так, хоча через значну інфляцію номінальне надходження страхових внесків наприкінці 1922 р. зросло майже у вісім разів, все ж можливості їх акумуляції

⁶ Przewodnik ubezpieczeniowy. — 1926. — № 14. — С. 201.

⁷ Державний архів Тернопільської області. — Фонд 231. — Опис 1. — Справа 188.

були обмеженими, бо мало місце суттєве (до 20%) зменшення кількості проданих полісів, яке у наступні роки зберегло цю тенденцію.

На зменшення страхового портфеля впливали різні причини. Зокрема, процедура співстрахування, побудована на співучасті “Дністра” та ПДВС, передбачала, що основні дії у здійсненні страхових операцій покладалися на органи ПДВС. У цій ситуації страхувальникам ставало вигіднішим мати справу з одним страховиком, винятковими й законними обов’язками якого були оцінка майна, визначення збитку та виплата більшої частини страхового відшкодування, ніж свідомо йти на його співстрахування у різних страхових закладах, навіть якщо політично вони були симпатичнішими за продержавну Дирекцію взаємного страхування.

Отже, виникла необхідність у взаємному порозумінні між “Дністром” і ПДВС щодо погодженості дій на страховому полі спільного обслуговування. З цією метою 3 березня 1925 р. у присутності третьої сторони — представника Державного комітету контролю за страхуванням — було складено протокол № 807, яким засвідчувалася угода між “Дністром” і ПДВС про порядок співстрахування майна від вогню. Протоколом визначався порядок та послідовність виконання потенційними клієнтами “Дністра” ряду необхідних дій, які зумовлювали добровільну передачу третини вартості майна на страхову відповідальність “Дністра”.

Із середини 20-х років почали даватися ознаки вади в організації Польської дирекції взаємного страхування. Зокрема, почалася надмірна комерціалізація її діяльності. Це зміщувало центр уваги на прибуткові добровільні види страхування, що завдавало шкоди примусовому страхуванню, робило нерациональною інвестиційну політику щодо резервних коштів. Крім того, воеводські відділи ПДВС на місцях тенденційно розглядалися як власність органів місцевого самоуправління, що загрожувало його організаційній єдності й необхідному проведенню єдиної страхової політики у межах усїєї Польщі⁸.

Саме тому почалася робота з новелізації закону від 1921 р. і його пізніших доповнень у тих частинах, які визначали статус монопольного страховика та порядок здійснення ним страхової діяльності. Ця робота була завершена у розпорядженні президента Польщі, виданому 27 травня 1927 р. на правах закону. Згідно з розпорядженням як монопольний страховик і спадкоємець ПДВС утворювався Загальний заклад взаємного страхування (ЗЗВС). З-посеред багатьох завдань, що поклалися на новостворену фінансову формацію, головним було повернення втраченої довіри клієнтів до страхового закладу й до страхування взагалі.

Такий негативний психологічний перелом настав у першій половині 20-х

⁸ Wywiad udzielony przez p. W. Strzeleckiego, delegata Ministra skarbu przedstawicielowi dziennika “Głos Prawdy”. // Przewodnik ubezpieczeniowy. — 1927. — № 3. — С. 33.

років через недостатнє страхове забезпечення застрахованих об'єктів та невідповідність значних обсягів обслуговуваних ризиків недостатнім обсягам отримуваних за них страхових премій, розрахованих на підставі діючих страхових тарифів. Тому тільки на вимогу статті 31 розпорядження президента було розроблено і впроваджено у життя нову систему страхових тарифів у галузі обов'язкового страхування майна від вогню.

Характерною рисою й основною перевагою нових тарифів була їх багатокритерійна диференціація щодо різних об'єктів, які підлягали страховому захисту. Слід також зазначити, що окрема мережа тарифів пропонувалася для Галичини (воєводства Краківське, Львівське, Тернопільське й Станіславське).

Крім усунення чисто технічних, але суттєвих вад свого попередника, на ЗЗВС покладалося завдання посилення державного чинника у проведенні страхової політики, що було в дусі розвитку тодішньої державної політики. Одним із проявів твердості дій новоорганізованого закладу було жорсткіше ставлення до своїх конкурентів. З іншого боку, навіть користуючись очевидними економічними перевагами й використовуючи їх як засіб тиску на небажаних конкурентів, і попередня адміністрація ПДСВ, і адміністрація ЗЗВС переконувалися, що питання конфронтації можуть вирішуватися тільки на основі взаємовигідних домовленостей.

Відповідну "взаємовигідну" угоду із ЗЗВС терміном на 10 років змушений був укласти і "Дністер". На підставі цієї угоди, підписаної 8 липня 1927 р., "Дністер" добровільно зрікався своїх прав, які впливали із чинних довгострокових договорів страхування будівель, і обмежив свою діяльність тільки прийняттям під власну відповідальність третини величини страхової оцінки будівель, визначеної працівниками ЗЗВС. Як компенсацію своїх фінансових втрат, що впливали з цього обмеження, "Дністер" отримував від ЗЗВС 10% участь у його страховому портфелі сільської нерухомості (без міст та маєтків) у формі квотного пропорційного перестрахування.

Територія формування цього портфеля обмежувалася тепер трьома південно-східними воєводствами — Тернопільським, Станіславським та Львівським. Порядок здійснення перестрахування регламентувався окремою угодою про перестрахування, яка визнавалася органічним доповненням до основної угоди про співпрацю. За угодою про перестрахування "Дністер" був зобов'язаний передати ЗЗВС 25% отриманої перестрахової премії в порядку виплати йому комісійної винагороди. Крім того, ЗЗВС дістав право на 20% прибутку, одержаного "Дністром" на перестрахових операціях. Зрозуміло, що "Дністер" відповідав і за всі збитки (відповідно до його квоти у перестрахованні), односторонньо визначені й обчислені тільки представниками ЗЗВС. Факти страхових випадків та суми страхового відшкодування по них "Дністер" зобов'язаний був визнавати безапеляційно.

Правда, представникам "Дністра" дозволялося бути присутніми при лік-

відації збитків, здійснювати перевірку актів та робити з них необхідні витяги. Але органи ЗЗВС не повинні були повідомляти представників “Дністра” про заявлені страхові випадки і терміни ліквідації збитків по них⁹. Отже, “Дністер” фактично позбавлявся можливості здійснювати поточний контроль за правильністю виплат страхових збитків, а фінансовий бік цієї угоди був однозначно вигідним тільки органам ЗЗВС.

Що стосується страхового поля, то обидві сторони — “Дністер” і ЗЗВС — зобов’язувались дотримуватися правил вільної та лояльної конкуренції. Зокрема, параграф 5 угоди передбачав жорсткі заходи щодо тих працівників ЗЗВС чи “Дністра”, які могли припуститися порушень засад лояльної конкуренції. Такі особи негайно мали усуватися зі своїх посад, а їхні справи повинні були розглядатися на засіданнях спільних комісій, створених за участю представників обох сторін.

Водночас, щоб обмежити аквізиційні можливості “Дністра”, його було зобов’язано розірвати агентські угоди із керівництвом місцевого самоуправління — війтами, які, безумовно, мали великий вплив на характер і зміст страхових рішень, добровільно прийнятих жителями підвладних їм сіл. Будучи нерідко українськими патріотами, вони свідомо підтримували передусім пропозиції “Дністра”, отримуючи при цьому навіть невелику провізію (комісійну винагороду). Однак, бажаючи обмежити будь-які впливи на користь “Дністра”, місцеві органи ЗЗВС, незважаючи на укладену угоду, спеціально зверталися до воєвод і повітових старост із проханням заборонити агенційну діяльність не лише війтам, а й писарям та іншим рядовим найманим працівникам.

За майже дев’ять років дії угоди про співпрацю між ЗЗВС та “Дністром” виявився ряд її вад, передусім технічного характеру. Так, досить обтяжливими для обох сторін були окремі дії, пов’язані із необхідністю щорічного визначення третини розміру страхової оцінки за договорами, які укладав “Дністер”. У цьому зв’язку “Дністер” і ЗЗВС у 1936 р. дійшли згоди, за якою товариство “Дністер” цілком відмовлялося від належного йому права страхування від вогню в обсязі третини розміру страхової суми й передавало свій наявний портфель ЗЗВС.

Зі свого боку з метою компенсації втрат “Дністра” ЗЗВС підвищив його участь у перестрахованні сільського портфеля на території трьох воєводств до 20%¹⁰. Ця чергова угода “Дністра”, як і попередні, безумовно, мала вимушений, підпорядкований характер, але вона визначалася тактикою самозахисту в умовах нелояльного ставлення державної адміністрації до товариств, які намагалися брати участь в обов’язковому страхуванні майна. З цього приводу керівництво “Дністра” постійно висловлювало протест проти польських властей.

⁹ Державний архів Тернопільської області. — Фонд 231. — От. 5. — Спр. 1080.

¹⁰ PZUW i “Dnister”. // Przewodnik ubezpieczeniowy. — 1936. — № 12. — С. 18.

Наприкінці 20-х років Польщу, як і весь світ, охопила господарська криза. Різкий спад цін на сільськогосподарську продукцію, що настав у цей період, призвів до значного зниження рентабельності сільськогосподарського виробництва. За такої ситуації у власників господарств об'єктивно зникла зацікавленість займатися товарним сільськогосподарським виробництвом і, відповідно, дбати про експлуатацію сільськогосподарського майна. Цьому значною мірою сприяла та обставина, що починаючи з 1929 р. страхова сума будівель визначалася на рівні їх реальної вартості. Отже, виник стан перестрахування нерухомості, який із кожним роком посилювався.

У цій ситуації багато хто з власників господарств бачив свою вигоду не просто у збуті чи продажу власного майна, а в тому, щоб звільнитися від нього будь-яким, навіть злочинним способом, за умови, якщо все майно буде надійно застраховане. Подібна “логіка” багатьох клієнтів страхових товариств стала приводом до появи значної кількості спекуляційних ризиків у формі масових пожеж, про що свідчить тогочасна статистика страхових випадків¹¹. За тодішніми оцінками, у період із 1930 до 1935 року самопідпали становили 32—33 випадки на сто випадків пожеж, на другому місці йшла несправність димоходів, на третьому — небезпечне поводження з вогнем¹².

Страхові товариства “Дністер” і “Карпатія”, долаючи власні труднощі зростання, перебуваючи у важкому протистоянні з конкурентами й органами державної адміністрації, з перемінним успіхом, про що свідчать наведені матеріали, діяли аж до початку Другої світової війни, забезпечуючи посильний захист майнових інтересів української громадськості. Радянська влада, яка після раптового розгрому Польської держави у вересні 1939 р. прийшла на Західну Україну, відразу ж ліквідувала обидва товариства, а страхова діяльність у новоутворених областях почала здійснюватися, як і на всій території Радянського Союзу, тільки органами державного страхування, що діяли за принципом державної монополії.

¹¹ Kierunki walki z pożarami. (W zakresie przymusowej działalności PZUW.). // Przewodnik ubezpieczeniowy. — 1937. — № 15. — С. 3.

¹² Kolodziejski E. Palność i szkodowość w dziale przymusowych ubezpieczeń. // Przewodnik ubezpieczeniowy. — 1936. — № 5. — С. 60.

ЗМІСТ

Банківська справа	БАШНЯНИН Г.І., БОГИНЯ Д.П., ЗАГОРСЬКИЙ В.С., КОПИЧ І.М. Національна грошова система і проблеми формування номінальної й реальної вартості грошей	3
	ДЗЮБЛЮК О.В. Структурні аспекти вдосконалення банківської системи України	11
	ПЕРНАРІВСЬКИЙ О.В. Оцінка кредитоспроможності позичальника	19
Фондовий ринок	БАРАНОВСЬКИЙ О.І. Фінансова безпека фондового ринку	23
Фінанси галузі	ДАНИЛЮК М.О., ОРЛОВА В.К. Напрямки поліпшення фінансового стану нафтогазодобувної промисловості України	39
	КАРЛІН М.І. Фінансове забезпечення закладів соціокультурної сфери	43
Податки	ОГОНЬ Ц.Г. Основні засади та принципи побудови Податкового кодексу України	46
	СОКОЛОВСЬКА А.М. Податковий кодекс як фактор фінансової стабілізації	53
	АРЗЯНЦЕВ Ю.С. А тінь, виявляється прозора...	65
Інвестиції	ТКАНКА Л.Я. Система інноваційно-інвестиційних фондів в Україні	68
Із досвіду зарубіжних країн	ОЛІЙНИК О.М. Реформа валютно-кредитної системи КНР	73
Сторінки історії	СУРЖИК В.Г. Акціонування й управління акціонерним капіталом	82
	КЛАПКІВ М.С. Розвиток страхового захисту українського суспільства у Польщі (Історичний аспект)	86
Роздуми і пропозиції	КУЗНЕЦОВА Н.В. Фінансовий механізм північноамериканської економічної інтеграції	93
	КРИСОВАТИЙ А.І., МЕЛЬНИК В.І. Місцеві податки у США та особливості їх справляння	100
	СИРОТЯК Р.М. Вартісна оцінка муніципальної (державної) власності	107
	МОЗГОВИЙ І.О. Проблеми села — проблеми країни	111
	ЧЕРНИШ О.В. Міжнародний досвід підтримки й розвитку малого бізнесу	114
	ДЕМИДЕНКО Л.М. Фінансовий аспект взаємовідносин України з ЄС	118
	СИНЕЛЬНИКОВ Б.В. Актуальні питання оподаткування в умовах перехідної економіки	123
	ДОВГАНЬ Л.П. Податки в інвестиційній діяльності акціонерних товариств	126
Наукові конференції	ВІТЛІНСЬКИЙ В.В., КОЛОБОВА Л.В. Перша Всеукраїнська науково-практична конференція з проблем економічного ризику	130
"ФУ" інформують	Інтерв'ю, звіти, повідомлення	133

CONTENTS

Banking	H.I.BASHNIANYN, D.P. BOHYNIA, V.S.ZAHORSKY, I.M.KOPYCH. National monetary system and problems of forming the nominal and real value of money	3
	O.V.DZIUBLIUK. Structural aspects of improving the banking system of Ukraine	11
	O.V.PERNARIVSKY. Valuation of a borrow's credit capacity	19
Stock market	O.I.BARANOVSKY. Financial security of the stock market	23
Finances of branch	M.O.DANYLIUK, V.K.ORLOVA. Directions for improving the financial state of Ukraine's oil and gas producing industry	39

	M.I.KARLIN. Financial provision of the social and cultural establishments	43
Taxes	Ts.H.OHON. Fundamental provisions and principles of building the Tax Code of Ukraine	46
	A.M.SOKOLOVSKA. Tax Code as a factor of financial stabilization	53
	Yu.S.ARZIANTSEV. A shadows appears to be translucent...	65
Investment	L.YA.TKANKA. The system of innovation and investment funds in Ukraine	67
	O.M.OLIYNYK. Reform of the monetary and credit system in the Chinese People's Republic	73
From the experience of foreign countries	V.H.SURZHYK. Share holding and managing joint-stock capital	82
Pages of history	M.S.KLAPKIV. Development of insurance protection in the Ukrainian in Poland (Historial aspect)	86
	N.V.KUZNETSOVA. Financial mechanism of the North-American economic integration	93
Meditations and propositions	A.I.KRYSOVATY, V.I.MELNYK. Local taxes in the USA and peculiarities of their exacting	100
	R.M.SYROTIAK. Valuation of the municipal (state) property	107
	I.O.MOZGOVY. Problems of the village are problems of the country	111
	O.V.CHERNYSH. International experience for promoting and developing small-scale business	114
	L.M.DEMYDENKO. Financial aspect in the interrelations between Ukraine and the E.U.	118
	B.V.SYNELNYKOV. Topical issues of taxation under conditions of economy in transition	123
	L.P.DOVHAN. Taxes in the investing activity of joint-stock societies	126
	V.V.VITLINSKY, L.V.KOLOBOVA. The First All-Ukrainian scientific-practical conference on problems of economic risk	130
Scientific conferences	Interviews, reports, news	133
"FU" informs		

Головний редактор О.Д.Василик

Редакційна колегія:

С.Буковинський, О.Василик, П.Германчук, А.Даниленко, М.Деркач, А.Лазаренко, М.Пабат, К.Павлюк, В.Пархоменко, А.Поддєрьогін, Г.Пятаченко, В.Регурецький, О.Редькін, М.Романів, М.Савлук, В.Федосов, В.Федько, С.Юрій.

Редакція:

Перший заступник головного редактора *О.Верба*
 Заступники головного редактора *А.Лазаренко, К.Павлюк*
 Відповідальний секретар *Л.Богута*
 Редактори відділів *В.Грушко, Л.Ларіонова, Н.Цуканова*
 Літературний редактор *Є.Литвиненко*. Коректор *Р.Зарембовська*
 Адміністратор *Т.Біленька*
 Комп'ютерний набір *І.Рикової*
 Комп'ютерна верстка *І.Кіріличева*

Здано до друку 29.12.98 р. Формат 70x108/16.

Папір офсетний №1. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 9,0. Друк. арк. 9,0.

Передплатна ціна 2 грн. 72 коп.

254119, Київ-119, вул. Дегтярівська, 38—44.

Телефон/факс 211-04-41; телефон 211-03-90,

E-mail: oktan@fin-ukr.kiev.ua.

Індекс журналу у Каталозі передплатних видань України: 74580.

Видання зареєстровано у Держкомпресі України. Свідоцтво KB 1513 від 25.06.95 р.

Усі права захищені. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.